

Radó Sámuel

Írta: Héderváry-Radó Klára

Tizenkét éves volt, a bajai gimnázium második osztályának tanulója. Mátyás királyról írt írásbeli szorgalmi dolgozatot. A dolgozat véletlenül egy osztálytársa bátyjának a kezébe került, aki egy budapesti lap munkatársa volt. A tizenkét éves fiú dolgozatát az újság karácsonyi számában elhelyezte. Nagy volt a hűhó az osztályban. A kis diákok kézzel-kézre adták és maga a szerző is misztikus áhítattal nézte az akkor még ritkaságszámba menő újságot. Az egyik gyermek tréfásan kikapta a kezéből, gombócot gyúrt belőle és kidobta az ablakon. Baján nem volt több újságpéldány kapható és az a bonyolult és célszerű eszmenet távol állt a kis diáktól, hogy a budapesti szerkesztőségbe írjon és újabb példányt szerezzen. Nem is tudta, mi fán terem a szerkesztőség vagy kiadóhivatal. A cikket meg tudta írni, de a cikket megszerezni már nem tudta. Ez a jelentéktelennek látszó kis történet ragyogóan világítja meg egyrészt szárnyalóképességét, másrészt a mindennapi élet egyszerű dolgaiban való járatlanságát, ami későbbben legendás szórakozottságga fajult, mely évtizedeken keresztül mulattatta ismerőseit, kollégáit és az egész magyar sajtót. Valóban nehezebbre esett az élet aprólékos dolgaival bibelődni, gondolatai a mai napon messze túlemelkedve, nem is a holnapot, hanem a messze jövőndő nagy vonalait, nagy céljait látták. Látszólag jelentéktelen külsőségekből gyakran lehet mély lélektani tényekre következtetni. Az, ami kollégáit mosolyra fakasztotta, nem volt egyéb, mint a kis gondolatok kiküszöbölése a nagy, egyetemesen átfogó kérdésekre való koncentráció javára. Azt mesélik róla, hogy valami külföldi utazásból hazatérve, a saját lakcímét nem tudta megmondani a kocsisnak. Ugyanakkor azonban egy tíz év előtt egyszer olvasott szöveget szószerint volt képes idézni. Sokat olvasott és semmit sem felejtett, főleg államtudományi és történelmpolitikai tudása volt nagyméretű. Ha cikkírás közben idézni akart valamit, nem kellett utána lapoznia, a szószerinti szöveget pontosan mindig a fejében tartotta. Még diákkorában saját erejéből megtanult franciául és angolul; németül amúgyis tudott, mert sváb vidékről származott. Nyelvtudása nem a felületes diskurálásra szánt társalgási nyelv volt, hanem olyan alaposágú, hogy francia és angol cikkeit később bármely külföldi lap örömmel fogadta.

A jogot Bécsben végezte, utána pedig bécsi törvénytudósi gyakornok lett. Ez alatt az idő alatt a Neues Pester Journalba

írt szépirodalmi cikkeket Paul Faber név alatt. Ebből a korból egy-két drámai kísérlete is fennmaradt, de ekkor egy döntő fontosságú esemény más irányt adott életének. A Neues Wiener Tageblattba írogatva, megismerkedett e lap főszerkesztőjével és tulajdonosával, Moriz Szeps-szel. Bécs akkor virágjában volt, Közép-Európa szellemi, gazdasági és politikai központja. Ferencz József és Erzsébet királyné Bécsé, hatalomban és befolyásban, pompában és intrikákban vetekedett Mária Terézia korával. A század végén az „újság-ipar” hallatlanul fellendült és egy újságfejedelem majdnem korlátlan uralkodója és irányítója volt a szellemi életnek és a külpolitika szövevényeinek. Itt, ebben a környezetben tudta meg a gyámolatlan bácskai kis diák, a félszeg bécsi joggyakornok, mi az igazi újságírás. Akkor a Neues Wiener Tageblatt nemcsak a közvélemény korlátlan vezetője, nemcsak sajtónagyhatalom volt, de a főszerkesztő szalonja találkozó helye a szellemi arisztokráciának, politikusoknak, diplomatáknak és külföldi államférfiaknak. (Szeps egyik veje prof. Clemenceau, a „Tigris” testvéröccse.) Ha a külföldi vendégeket politikailag tájékoztatni vagy kalauzolni kellett, egy-egy kényes kérdésre megfelelni, egy külpolitikai cikket gyorsan és tapintatosan megírni, ezzel mindgyakrabban a fiatal törvénytudó gyakornokot bízták meg. Nemsokára terhes lett neki a kettős hivatás, annál is inkább, mert Szeps a Neues Wiener Tageblatt párisi tudósításával bízta meg.

Paris! Csak az tudja, hogy szellemileg mit jelent, aki maga is Parisban lakott és élt. Paris nem az idegenek Parisa, nem a mulatóhelyek városa, nem is a francia takarékos nyárspolgáré, hanem az a kaleidoszkóp-szerű központ, mely mint egy központi idegrendszer, átveszi és továbbítja az életadó és sugalló szellemi munkát; örül, csiszol és élesít, tanít, buzdít és lelkesít, hogy a végén embert és lelket faragjon végtelen szellemi üllőjén. Ez Paris, a szorgalmas lángeszek, a sovíniszta politikusok, az internacionális tudósok városa, amelynek kohójában a nemes fém addig izzik, amíg egy különös érzéstől áthatva, egy centripetális erőtől indítva, haza vágyik. Parisban mindenki tanul, élvez, küzd, de le nem telepszik és az az érzése, hogy az ott tanultakat kötelessége otthon gyümölcsöztetni.

Midőn Parisból hazajött, munkatársa lett az akkori mérsekelt ellenzék, később a nemzeti párt sajtóorgánumának a Budapester Tageblattnak, melynek élén Grecsák Károly és Bolgár Ferenc állott. Az egyházpolitikai harcok alatt a Neues Politisches Volksblatt élén áll. Ebben a korban alapítja a Honvéd című napilapot, saját nyomdavállalattal. Franciaországból meghozatja az első színnyomásos gépet, naponta vezércikket ír. Ez a merész vállalkozás azonban nem járt anyagi sikerrel és egyelőre újra búcsút kellett mondania annak az évek óta oly merészen szövögetett álomnak, hogy magyar újságíró legyen. Falk Miksa meghívására a Pester Lloyd vezércikkírója lesz és midőn

Hegedűs Sándor a Politische Korrespondenz-től (bécsi külügyminisztérium orgánuma) megvált, ezt a megbízatást ő veszi át. Ugyanekkor az Agence Havas és az Agence Reuter távirati ügynökségek magyarországi levelezője lesz. Ezen minőségénél fogva került állandó kapcsolatba a politikai közélet tényezőivel.» Bánffy Dezső báró miniszterelnöksége alatt nyeri el a megbízatást a Magyar Távirati Iroda vezetésére.

Még 1898-ban jelent meg „Die Ungarische Verfassung” című történelempolitikai műve német és francia nyelven azzal a céllal, hogy a dualisztikus monarchia keretében hazánk különleges közjogi helyzetét a külfölddel megismertesse. Az előszóban ezeket mondja: „E mű célja a magyar alkotmány jog ismertetése. A magyar alkotmány küzdelmes harcok hősi eredménye és nehezen kiküzdött vívmánya, ezért lényege nemigen érthető meg történelmi fejlődésének ismerete nélkül”. Később így folytatja: „E sorok írója boldog lenne, ha szerény műve által meg tudná értetni hazája politikai történelmét. De azért nem kell őt védőügyvédnek tekinteni. Aki közjoggal foglalkozik, az már amúgyis testestől-lelkestől hazája jövődjéről célkitűzéseiben merül el. Mert hiszen csak meggyőződés által lehet átérzeni a történelem és a jog valódi szellemét”.

Publicisztikai példaképe Macaulay volt. Neki azonban a közélet nagy kérdéseit a napisajtó aktualitásával kapcsolatban kellett érthetővé és népszerűvé tenni. Valóságos művészettel tudta a legnehezebben emészthető politikai, gazdasági és tudományos kérdéseket könnyű adagolásban a mindennapi élettel kapcsolatban, a reggeli kávéhoz tálalni. Egy mondattal egy kort tudott jellemezni, egy egész embert állított elénk. Bismarck-ról egy helyt ezt írja: „Isten kegyelméből való politikai zseni”.

Meg volt a tehetsége és érzéke hozzá, hogy a napipolitika útvesztőin keresztül a történelmi vonások kibontakozását látta. Ez magyarázza, hogy a ma eseményeit azonnal történelmi párhuzamokkal tudta megvilágítani és ez magyarázza, hogy a történelem nagy alakjait lüktető élettől áthatott, húsból és vérből való mai emberekként varázsolta elénk. Ezzel a napipolitika eseményeit, melyeket rendszeren túl közletről látunk, megfosztja kicsinyes vonásától, felemeli az eszmék és eszmények világába és megmutatja célkitűzéseit. Mikor az obstrukciótól visszhangzott a magyar közélet, Gladstonet szólaltatja meg (Politikai Olvasókönyv 88. oldal): „Figyelmeztetem az urakat, hogy a parlament nem vitatkozó, hanem tanácskozó gyülekezet. Mi csak abból a célból vitatkozunk, hogy határozzunk és cselekedjünk”. Avagy mikor házsabályrevízió van szőnyegen, az angol parlamenti életből keresi ki Gladstone hatalmas házsabályrevíziós vitáit, általában szereti Gladstone és Tisza István alakját párhuzamba állítani és az angol parlamenti életből vett hasonlatai majdnem Menenius Agrippa meséjének öserejével hatnak.

Így történik, hogy a nagy történelmi alakok emberivé válnak, hozzánk közel állókká, megismerjük számunkra eddig érthetetlen cselekedeteik titkos rugóit, ezáltal tudatosan vagy öntudatlanul beleilleszthetjük a távlat nagyságában megmerevedett történelmi arcképet az általunk ismert élő emberek sorába. (Bismarck: III. Napoleon, Eugenia. Politikai Olvasókönyv).

Az a tulajdonság, melyet történelmi életrajzaiban legjobban szeretett kiemelni, hogy képletesen fejezzem ki magamat, melyet legszeretetteljesebben énekelt meg, volt a jellemzilárdóság. Ő hitt a nagy jellemek praktikus nemzetfenntartó, sőt nemzetmentő voltában. Ebből a szempontból boncolta Andrassy Gyula, Szilágyi Dezső, Kállay Béni és hogy a külföldiek közül csak Carnet-t említem, életét és cselekedeteit.

Bernhard Shaw azt mondja, hogy az újságíró a közvélemény udvari szállítója. De a közvéleményt csak úgy tudja befolyásolni, csak úgy tudja irányítani, véleményt a köznek csak akkor tudja szállítani, ha a tolla nemcsak attól van áthatva, hogy meg tudja különböztetni a jót a rossztól, a fontosat a kevésbé fontostól, a megbecsülendőt az elvetnivalótól, nemcsak éleslátással, tudással, műveltséggel és szellemmel kell, hogy megáldva legyen, mert mindez nem avatja még az újságírót publicistává, a publicistát a közvélemény hivatott irányítójává, hanem csak akkor válik a közvélemény méltó irányítójává, ha mindezek a tulajdonságok egy olyan megingathatatlan morális talajban gyökereznek, melynek neve hazaszeretet, melynek hevítője a meggyőződés, mely gondolatainak eszményt, irányt és célkitűzést ad.

Ez az erkölcsi érték öntudatlanul hatja át minden sorát, bármilyen eszme körrel foglalkozik is, akár közgazdasági, akár szociális kérdésekkel, akár biográfiát ír; sőt vannak sorok, ahol az olvasó a lírai meggyőződés eszményképére ismerhet rá. Kállay Bényt pl. így szólaltatja meg: „Szerintem a hazafiságot az ember még ha akarja sem vetkőzheti le olyan könnyen. Ez természeti ösztönön alapuló érzés, mely az embert úgy el fogja, mint az éhség vagy a szerelem”. (Politikai Olvasókönyv 203. oldal).

Aki a békebeli Pesti Napló, Az Újság, Pester Lloyd beicikkeit olvasta, az bel- és külpolitikai, gazdasági és világproblémákban gyors és világos tájékozódást és irányítást kapott. Élesen felismerte annak a folyamatnak a fontosságát, mely a múlt század végén a gazdasági élet tudományos elnézéséből származott. Egyfelől rámutatott arra, hogy a tőke öncélúsága hová fog vezetni, ezen a téren nyelvújító volt, mert ő teremtette azt a szót, hogy „bankokrácia”, másfelől előre látta az ellentétes folyamat megvalósításának lehetetlenségét. A fejlődést úgy látta, ahogy a sok megrázkódtatás után be is következett, hogy az új áramlat lassanként beszűrődik a régi emberek elméjébe,

meggyőzi őket és újításokra készíti. A régi gyakorlatú és műveltségű emberek valósítják majd meg az új eszmék azon részét, melyek a régi világrendbe való felszívódásra alkalmasak. (Népies Politika, Előszó.) Ezt a folyamatot ő a természeti erőkkel egyenértékű fejlődésnek tekintette, sok történelmi példával igazolta, sőt mi több, azóta az események fejlődése is ezt hozta magával.

Több mint három évtized telt el e könyvek megjelenése óta. Ez a harminc esztendő gazdasági, politikai és lelki meg-
rázkódtatásokban olyan gazdag volt, mintha száz esztendő lett volna. És mégis szavai az aktualitás teljes erejével hatnak. A fent idézett mondat a fasizmus eljövételének szükségességét majdnem jóslásszerűen harangozza be.

Különösen érdekesek és egyéniek külpolitikai cikkei. Aerenthal báró külügyminisztersége alatt, aki különösen kedvelte külpolitikai tájékozottsága és nyelvi készsége miatt, Európa összes lapjaiban, Európa összes nyelvein képviselte a monarchia érdekeit. A háború alatt megjelent egyik művében, *Sturz des Zarismus* (Leipzig 1915) a cári külpolitika szövevényes szárait boncolta. Ekkor a német körök korlátlan bizalmát élvezte.

Szerette magát ahhoz a vezérkari tiszthez hasonlítani, aki a szellemi frontharcosok között csatázik. Gyakran mondta: „a tollam a kardom, a könyvtáram a portrém és e kettőn keresztül mindenki mindenkor megismerhet”.

Sokszor szemére vetették szenvedélyességét. Lobbanékony természete az igaz ügyért határtalan lelkesedéssel szállt síkra, ha azonban valamit rossznak ítélt, azt gyűlöletével és megvetésével sújtotta és azonnal írtóhad járatot indított ellene. Érzelmait nem akarta és nem tudta titkolni.

Az összeomlás lelkileg nagyon megviselte. E sorok írója október elején érkezett haza. A feloszló hadsereg között verte át magát és éjnek idején kis táskával a kezében, gyalog jött a pályaudvarról. Tudta, hogy aggódva várják. Csengetett. Legnagyobb csodálkozására az apja maga nyitott ajtót. „Csak te vagy? — mondta csalódottan —, azt reméltem hogy értem jönnek és megölnek”. (Tisza-gyilkosság napjai).

A Károlyi-kormány első napjaiban vált meg a Magyar Távirati Irodától, de csak azért, hogy mint a szó független harcosa, eszméiért és elveiért tovább küzdjön. A német politikai körökkel vállvetve indította még utolsó publicisztikai hadjáratát, midőn megindított egy napilapot. Közép-Európa felbomlásának megakadályozása, hazája határainak megmentése lebegett a szeme előtt. De mondanom sem kell, hogy néhány napi szerkesztés után kivették a tollat a kezéből és némaságra kárhoztatták. Ekkor nem volt egy napilap sem, mely cikkeit közölni merete volna. Mindenütt azt az udvarias választ kapta, hogy a mostani idők nem alkalmasak ilyen dolgok hangoztatására,

vagy, ha kitöröli a cikk egyik felét, a másik felének közléséről esetleg szó lehet.

Egyetlen szórakozása az volt, hogy megvásárolta az Új Nemzedék egy-egy példányát (akkor heti folyóirat volt) és Milotay István cikkét hangosan felolvasta. Ez valóságos ünnep volt számára. Utána nagy, haragos léptekkel járt-kelt az üres szobákban. Olyan volt, mint egy rab oroszlán.

A kommün alatt hihetetlen kínzásoknak volt kitéve. Ha házbizalmi vagy egyéb rekviráló közeg jött, azt a legszenvedélyesebb hangon utasította ki. Érzelmi, erkölcsi világa minden pillanatban szenvedélyesen lázadozott; semmi sem volt benne abból az apátiából, ami a legtöbb embert megszállta. Tehetetlennek érezte magát és ezt nem bírta elviselni. Nyilván ez a túlfűtöttség fokozta kezdő szívbaját, amely két heti betegség után megölte, Holttestét alig akarták elföldelni, napokig a lakásban hagyták; a házbizalmi még a koporsóhoz való jogát is kétségbe vonta, azt mondván, hogy ellenforradalmár, aki kardot rejteget a lakásán. Valóban kardot rejtegetett, a szó valódi és átvitt értelmében is. Kardot és fegyvert, annak a jobb jövőnek a kiküzdésére, melyet minden jó magyar testével és lelkével szolgál.